

SIAUBO IŠRAIŠKOS: KELIOS RESESCENDENTINĖS VARIACIJOS

Jurgis Dieliautas

Šiaulių universitetas

Filosofijos ir antropologijos katedra

P. Višinskio g. 25, Šiauliai

El. p. fenomenon@splius.lt

Siaubo patirtis esti savitai fotografiška. Ką reiškia fotografiška? Fotografiška yra mūsų sustojusi, sustingusi patirtis. Esame kupini sustingusios patirties. Tačiau ši patirtis grėsminga savo gausa, galia, nenusėjamumu, nekontroliuojamumu. Mus šiuropina mums nepavaldi patirtis. „Šiuropulinga yra tai, kas mus viršija ir nuo ko mes visomis jėgomis stengiamės išsilaisvinti. Tai grasinanti ribų netektis“ (Петровская 67, 2002). Mes turime visai neskaidrią ir komplikuoatą sensorinę patirtį, kuri mus gerokai viršija. Mus šiuropina mūsų pačių ribų netektis. Sensorinė patirtis vis tęsiasi, kartojasi, išnyra, iškyla iš sapno ar vizijų gelmių. Fotografijoje viskas yra lyg sustingę, viskas lyg valdoma. Tik ar tai yra iš tiesų? Šiame „vizualiniame sąstingyje“, šiame „fotografiniame stabilume“ esti ryškūs ar blyškūs vaizdai ir vaizdiniai. Kas šie vaizdai ir vaizdiniai? Tai mūsų *latentinės, daugiabalsės, daugiasluoksnės patirties blyškumai ar ryškumai*. Gyvename apsupti keleriopos patirties, ryškios ir blyškios patirties. Sensoriškai nuolat nardome „patyrimo miglose ir aiškumuose“. Tokioje patirtyje ir tokiaime patyrimo estis kažkas išryškinta ir kažkas ne išryškinta. Estis kažkas paaiškėję ir kažkas nepaaiškėję. Kažką gebėjome, o kažko negebėjome išaiškinti. Išryškintas ryškumas ir blykštantis blyškumas – visa tai labai dažnai persipina, uždengia, užkloja vienas kitą, pereina vienas į kitą. Ieškodami esmės, konceptualumo ar idealumo, dažnai nepastebime paties paprasčiausio, sykiu ir sudėtingiausio dalyko – išraiškumo. Tai, ką vadiname „kažkas“, tai – išraiškos arba tai turi išraiškas. Tematizuotas ar netematizuotas „kažkas“ estis pačiose išraiškose. Išraiškos gali būti pastebėtos ir nepastebėtos, atpažintos ir neatpažintos, perskaitomos ir neperskaitomos. Pastebėtose, išryškintose išraiškose yra atpažįstamas ir neatpažįstamas išraiškumas. Aiškindami mes nuolat

gryniname ir ryškiname. Grynindami ir ryškindami mes kažką ištriname, kažką išblukiname, išdeginame, sunaikiname. Ieškodami grynumo mes aukojame patį išraiškumą. Fotografija, kaip minėta, sustabdo prisiminimus. Turime savyje latentinę siaubo patirtį, įsipynusią į baimingas struktūras, įaugusią į skirtingus kontekstus. Siaubo patirtis, skirtingai nuo fotografijų, tęsiasi, plinta, atgyja. Įamžinta ar sustabdyta patirtis atgyja, kuomet mes vėl žiūrime. Mes juk nuolat žiūrime į atminties vaizdus ir kartu mename intriguotus, komplikuočius šurpumus ir šurpulus. Užmiršę, jei tai pavyksta, nusigręžiame ar užsimirštame. Kur yra mūsų atminties fotografijos, kai mes į jas nebežiūrime? Ar žiūri į mus fotografijos? Kas yra tos siaubingos išraiškos?

Siaubo kaip tokio nėra anapus regimos, pastebimos siaubo patirties. Be gyvojo, gyvenimiško regimojo patyrimo pats siaubas tėra viena daugybės abstrakcijų ar kažkokių neaiškių iliustracijų. Siaubas gyvas, kai jis mumyse nubunda, kai mumyse prabyla. Dėl gyvumo siaubas apglėbia ir pačius gyvuosius. Fiktyvus, asocialus, iššauktas ar natūralus siaubas apima ir nepaleidžia kaip pamatinė būseną, kaip visa apimanti nuotaika, kaip ypatingai *valdinga akimirka*. Tai visai neilgai vyko, tačiau tai nuolat sugrįžta. Tai slegia, bet tai veikia stipriau nei įprastinė gera ir rami būseną. Mes norėtume tai valdyti ir kontroliuoti, bet niekaip to negalime padaryti. Gal tuomet reikia pasiduoti siaubui, kaip pasiduodame grožiui ar gėriui, kad pats siaubas atsivertų? Kaip siaubo supratimo kelias ir būdas šiame kalbėjime pasirinkta rescendencija. Kodėl būtent rescendencija, o ne transcendencija? Siaubo rescendencija vietoje siaubo transcendencijos yra nuoroda ne į siaubo abstraktumą, bet į jo išraiškumą. „Rescendentinė refleksija – tai nugrimzdimas, pasidavimas gyvenimo su visais vingiais ir audromis *logikai*“ (Mickūnas 1997, 54). Bandykime nugrimzti į siaubo patirtį, bandykime išvaikščioti siaubo takais.

Siaubas neturi galutinės tikrovės ir nesiremia jokia galutine struktūra. Nėra kokios nors fundamentalios ar išskirtinės vienintelės priežasties ar kokio nors visa apimančio universalus aiškinimo. Mes, pasakodami *apie siaubą*, sykiu kuriame dar vieną aiškinimą. Aiškiname, vadinasi, kažką pasakojame. Aiškindami mes ir patys esame dar viename naujame ar sename pasakojime. Galėtume sakyti taip, kad kažkas visada kažką iššaukia, kažkas iš kažko gimsta ar atgimsta. Siaubo pavidalus, išraiškas

iššaukia kiti siaubo pavidalai ir išraiškos, kažkur tūnančios ir iš kažkur ateinančios. Siaubas kyla iš mūsų vaizduotės, kuri yra dalis mūsų prisiminimų, nutikimų, asociacijų, nuojautų. Siaubas kyla iš mūsų pamatinių, baimingų, patirtinių būsenų. Iš tų baimių, kurių galios ar negalios mes racionaliai niekada nepaaiškinsime. Racionali raiška paklūsta tik racionalumui, bet mes nesame ir negyvename visa apimančiame racionalume. Jei taip būtų, tai negalėtume net mylėti ir neapkęsti. Mylime ir bijome mūsų pačių savastyje ar pilnatyje esančių stabų, ikonų, idealų. Mūsų stabai susipynę su mūsų baimingomis, išsiugdytomis meilės ir neapykantos formomis. Šių formų linijos neretai virsta vingriomis siaubo ornamentų linijomis. Turime nepaaiškinamą siaubo atmintį. Neskiriame tikro nuo įsivaizduojamo siaubo, kai drąsos akimirką kažką nugalime ar nevilties akimirką galutinai sumenkstame. Racionalūs matmenys čia negalioja. Siaubo trukmė tik tą akimirką trukę ar vykę įvykiai, bet tai gali atstoti visą pasyvią amžinybę. Vadinasi, ši siaubo akimirka matuojama neracionalia trukme.

Viską apimantis ir užvaldantis siaubas netekčių ar praradimų tikrovėje tai, ką norima užmiršti, tai, ką siekiama užgožti. Tokiose akistatose nenorima ilgai užsibūti. Tai nebenorima dar kartą išgyventi, su tuo nebenorima susitikti. Tačiau tai sugrįžta per netikėtas emocijas užuominas, tai prisimena per kasdienes detales, tai atgaivinama apmąstymuose. Siaubo būseną virsta vaizdiniu artimojo netekties akivaizdoje. Ši vaizdinį pagyvina ritualizuoti judesiai, garsai ar kvapai. Norima priminti ne mirusįjį, bet aplinką, apstatymą, atributiką, užuojautos žodžius. *Pažįstama eisena, pažįstamas balsas, pasisveikinimas, trumpas pokalbis ir kuklus patarimas, padrašinimas atsisveikinant. To pažįstamo jau senokai nėra tarp gyvųjų. Bet jis tebestovi toje rudens alėjoje. Kiek kartų ieškojai jo tarp gyvųjų, manei kažkur atpažinęs, atsiprašinėjai apsirikęs. Norėtum viso to atsikratyti, bet tam nėra jėgų. Kas tave sieja su mirusiuoju? Kodėl tie įkyrūs, įžeidūs, siaubingi žodžiai ištirpo tik jo padrašinime?*

Esame įmesti ir palikti savo gyvenimuose. Viso gyvenimo rūpesčiu, viso gyvenimo projektu dažnai tampa nematomos ir desperatiškos pastangos išsiaiškinti bent sau savo įmestumą ir paliktumą kaip siaubingus prisiminimus. Aktualizavę savą įmestį, atvėrę paliktumą sau, suvokiame savo veiksens gaires, savo elgsenos kontūrus. *Paliktumo akimirkoje,*

vakaro prietemoje, vieniškoje eisenoje per neatpažįstamas staiga tapusias neaiškias gatves kažkur eini. Bet nieko nematai, tavo akyse – rytojaus sprendimų siaubas. Klausimų ir abejonių gatvės. Eini, suki ir vėl grįžti. Žvelgi į visai svetimus langus. Eini ir nori tik eiti, be tikslo ir be krypties, be nuorodų ir orientyrų. Vėl tas pats klausimas: o kur tu eisi? O gal jau nėra kur eiti? Gal jau esi galutinai pasmerktumo ir paliktas? Iš šio pasmerktumo vadausies, kol suvoksi, kad tai ir yra pamatinis žmogaus paliktumas. Tai tavo paties paliktumas tau, kad tokios stingdančios ir šiurpą keliančios efemeriškos būsenos nėra apmirimas. Tokios būsenos yra stingdantys stabtelėjimai, nuskaidrėjimai, pasibaisėjimai savimi ir savo atradimais. Gal kaip tik šio siaubo akivaizdoje išryškėjo baimingasis rytojus?

Kas yra „siaubingas juokas“? Laidotuvių ritualo reminiscencijos. Užuojautos ir gailėsčio frazės, paguodžiančios išraiškos ir užjaučiantys gestai. Gailestingos akimirkos, gailestingo solidarumo užnugaryje gir-dime juoką. Juokiamasi, kad štai ir baigėsi vargai ir rūpesčiai, kad štai nebebus tokių jo ar jos įpročių, keistenybių, ekscentriškumų. Mirties aki-vaizdoje nuaidintis juokas. Kas yra šis juokas ir kaip jį traktuoti? Kaip suderinti šį juoką su pačia mirtimi? Tu sutrikęs išsigąsti šio mirtingųjų juoko. Baimingose būties būsenose, baimingose esaties apraiškose išny-ra įmantriausi tiesioginiai ir netiesioginiai siaubo pavidalai. Baiminga-me mirtingojo būsenų, nuotaikų, įvykių fone nuolat pasirodo įvairiausi monstriški vaizdai ir vaizdiniai. Išjudinta ar pabudinta vaizduotė sąmo-nės ekranuose nuolat vis rodo kokį nors siaubo seansą. Mirtingųjų vaiz-duotė kupina mirties grėsmių ar mirties baimių. „Pirminės bei stiprios emocijos – tai juokas ir ašaros, palaiminimas ir prakeiksmas“ (Lingis 2006, 104). Siaubas – tai viena stiprių išgyvenamų emocijų. Tačiau juo-kas gali užgožti, nugalėti net siaubą.

Atviras – pagražintas, kosmetinis, ekraninis – siaubas valdomas populiariosios kultūros ir populiarumo ideologijos. Būtent populiarioji kultūra limituoja ir dozuoja siaubą. Kasdieniuose bauginimo, gąsdinimo, grasinimo, kėsಿನimosi reportažuose, ataskaitose, žiniose siaubas pristato-mas kokiu nors geidžiamu pavidalu. Baimingo geismo pavidalai: „blogos naujienos“, nelaimių kronikos, „lavonų laidos“, pasaulio katastrofos – vi-sa tai esti nuolatinio ekraninio stebėjimo akiratyje. Manipuliuojama tikro-

vė: išskiriamos ir priskiriamos tam tikros dozės šurpo, kraupumo, atgrasumo, šleikštulio. Tam, kad būtų prie to priprantama, kad tai būtų laikoma savaiame suprantama, kad būtų laikoma nediskutuotina, neabejotina tiesa. Populiarioji kultūra, duodama ir tiražuodama siaubą, jį paslepia, stimuliuoja ar simuliuoja. Esamoms problemoms paslėpti sukuriama dar siaubingesnė, baisesnė, blogesnė kita tikrovė. Šios tikrovės grėsmėse išnyksta realios grėsmės. Grasinančios, pavojingos, besikėsinančios į šią sistemą kitos sistemos yra politinė priedanga esamam siaubui paslėpti. Ekraninio siaubo išstatos nuolat mirga žurnalistiniuose reportažuose. Tai išjudina atšipusias, numarintas, nuvargintas emocijas, tai užburia, įkvepia, „atpalaiduoja“.

Kasdienis siaubas tūno ir įvairiausiuose akademiniuose diskursuose. Viename privačių pokalbių kolega piktinasi, kad „lietuviško logikos vadovėliai vis išeina su naujais pataisymais. Ar ir tai nėra lietuviškos logikos siaubas?“ Kitame pokalbyje iškyla pačios logikos efemeriškumas ir netikrumas: „Jei logika gyvuotų, gatvėmis vaikščiotų ne žmonės, o skaičiai ir formulės“. Tačiau mums juk peršama tokia ideali, formali tikrovė – finansinė, ekonominė, socialinė. Kas čia tikra ir kas netikra? Kur gyvena „tikra“ ir kur gyvena „netikra“ tikrovė? Visa filosofijos tikrovė „įsuka“ į tuos svarstymus. Vieniems yra siaubinga visa, kas bent šiek tiek metafiziška, o kitiems – tai, kas absoliučiai logizuota. Mokyklų, kryptų, atstovų pasisakymų *retorinis siaubas* tūno argumentuose, stiliuose, metaforose. Verbalizuota tikrovė gamina ir gimdo verbalinius demonus. *Kaip neprisiminsi siūlymo ieškoti istorinėje gramatikoje tūnančio lingvistinio siaubo, kaip neprisiminsi visų vadų ir vadovų siaubingos kalbėsenos, kaip neprisiminsi nuolatinės kalbinės baimės.*

Siaubo logika susijusi su tam tikrais neatitikimais. Semiotiškai kalbant, tai *tvarka prieš chaosą*. Sujaukta tikrovė, kuri mane pasitinka, yra *man siaubinga tikrovė*. Tikrovė, kurioje aš nebesusigaudau, yra man nebesuvokiama tikrovė. Tikrovė, kurioje aš nerandu atsakymų, mane trikdo ir glumina. Napatikima tikrovė – tai tokia tikrovė, kurios aš bijau. Sujaukta ir nelaukta, kaip kažkoks siaubas. Sujaukta ten, kur turėtų būti tvarkinga, saikinga, ritminga. Nelaukta, nes tie dalykai visai nelaukti, jais netikėta, jais netikima. Mano kasdienė socialinė veikla susijusi su nuolatinio pasitikėjimu ir laukimu. Kažkas pasirodo ir tas *kažkas* yra lauktinos

išvaizdos ar lauktinios būsenos. kažkas turi įvykti, nutikti, išsipildyti, ir aš visu tuo tikiu. Aš šio įvykio tikiuosi. Tikiuosi tam tikros tvarkos, tam tikro nuoseklumo ar tiesiog elementaraus pavyzdžio atitikimo. Nesantis yra stoka. Jei kažko nėra, tuomet tai pasireiškia, tuomet aptinkama stoka, tuomet pasireiškia nesatis. Nesatis gali įgyti įvairiausias siaubingas formas. Siaubinga gali būti ne tik kažkokia išskirtinė, bet ir pati elementariausia tikrovė. Neatpažįstamas ir nesuprantamas tikrumas šiurpina ir gąsdina. Siaubas neapžintame ar neatpažintame realume dviprasmiškas ir ambivalentiškas dėl savo paties neapibrėžtumo. Kas vienam yra realu, kitam – ne visai realu. Vienam realumas yra esamos normos, o kitam – amžinos iliuzijos. Vienam baimę ir siaubą gali kelti savos nesėkmės, o kitam – kitų sėkmės. Sujaukta realybės struktūra susijusi su skirtinga tvarkos samprata. Mechaninė ir organinė tvarkos gerokai skiriasi. Šios tvarkos viena kitai nuolat grasina. *Siaubingas miestas: kaip čia apskritai įmanoma gyventi? Siaubingas kaimo gyvenimas – jokios normalios tvarkos. Dvi prieštaringos tezės, du alternatyvūs įvardijimo būdai. Dvi skirtingos tvarkos.* Mechaninė tvarka gali kelti siaubą: tai gali nutikti pakitusiam individui, išėjusiam, iškritusiam iš įprastinės organinės tvarkos. Miesto tvarka ar kultūrinė tvarka gali būti nuolatinis dirgiklis gamtinės tvarkos atstovui. Tvarka nebeatpažįstama, joje nebesusivokiama, nes veikia skirtingi kodai ir skirtingi atpažinimo mechanizmai, veikiama skirtingais ritmais, gyvenama skirtinguose laikuose. Tačiau ta pati organinė tvarka (purvas, nešvara, higienos nebuvimas) gali sukelti neviltį ir virsti destrukcija. Skirtingi įpročiai užduoda skirtingus atpažinimo modelius ir sukuria skirtingas sistemas. Pozityvistui siaubą kelia neatpažįstamas ir nepatikimas sensoriškumas ar metaforiškumas. Skirtinga kalba užduoda visai skirtingus atpažinimo ir klasifikavimo principus.

Epistemologinėje plotmėje siaubas kyla iš to, kad aš negebu kažko pažinti ar atpažinti. Pažinimo ar atpažinimo negalia, netikrumas, neįtikrintumas sukuria neveiklumą. Aš to negaliu įvaldyti, aš tuo negaliu disponuoti – esamo, nepažįstamo mąstymo modeliais. Socialinės tikrovės, socialinės tvarkos dažnai neperkeliamos viena į kitą. Sugretinus jas, priešpriešinant vieną su kitu išryškėja kontrastingumai. Kontrastai išraiškingi dėl atidengtų skirtybių. Skirtybės kažką išraiškingai atskiria. Mes viską norėtume pagal vieną modelį suvienodinti, pagal vieną standartą suderinti. Rusijos gyventojui kelia siaubą Amerikos tikrovė, o Amerikos

gyventojui siaubą kelia Rusijos tikrovė. Yra nepalyginami dydžiai ir nesukeičiami vietomis parametrai. Vienur kelia siaubą neturtas, o kitur – be-saikis vartojimas (*Утопия и диалектика* 2006 [interaktyvus]). „Siaubingas skurdas“ prieš „siaubingą vartojimą“. Regime skirtingas, priešingas politinio siaubo apraiškas, bet „politinis siaubas“ yra tik politiniai tyriminiai epitetai.

Priešo siaubas mobilizuoja, suvienija, suburia. Siaubingasis priešas reikalingas kaip politinė ikona, kaip propagandinis plakatas, kaip nuolatinis vaizdinis „būdraujančioje, dirglioje sąmonėje“. Apie priešą nuolat turi būti galvojama ir ruošiamasi jį pasitikti. Nėra skirtumo, ar tai realus, ar tik fiktyvus priešas. Jei jokio tikro pavojaus nėra, reikia sukurti pavojus, kartu sukurti ir priešą. Juk priešas yra tik alternatyva, tik kitoks gyvenimo būdas. Būtent kitoks gyvenimo būdas ir kelia didžiausią grėsmę nusistovėjusiai politinei tradicijai. *Uždaros valstybės ginasi nuo priešų propagandiniu kinu*. Norėdami įsivaizduoti patį priešą, jį reikia kaip nors vizualizuoti. Propagandinis kinas kaip tik ir užsiima įsivaizduojamo priešo vizualizacija. Kai kada politinėje sferoje „klijuojamos siaubo etiketės“, norint sukurti ar atkurti buvusį priešą. *Menamos grėsmės ar numanomi pavojai* kino seanse virsta „tikrais pavojais“. Baltarusių sukurtame filme „Raudonosios beretės“ regime įsivaizduojamo priešo ir numatomų karinių grėsmių vizualinę imitaciją: filmo leitmotyvas, karininko išsakoma tezė „Gėris turi būti stiprus“. Stiprus gėris turi smogti ir sunaikinti priešą. Stiprios valstybinės smogikų pajėgos – ramstis su įsivaizduojamais priešais, su „Vakarų pasaulio diversantais“. Filmas baigiamas specialiu priedu, mokamuoju dokumentiniu filmu, agituojančiu stoti į specialios paskirties pajėgas ir tapti šio „stipraus gėrio“ gynėjais.

Išraiškos gali paslėpti savo raiškoje matomą ir nematomą „gyvenimo logiką“. Daug kalbama, diskutuojama ir statistiškai analizuojama, kas yra „karas keliuose“. Institucinis, instancinis noras valdyti situaciją tėra noras pridengti formalumais, formaliomis atskaitomis gilesnę karo keliuose būseną. Televizinėse kriminalinėse atskaitose skęsta, dingsta kiti svarbūs fenomenai. Avarijos ar nelaimės keliuose nėra tik kasdienės ataskaitos. Mirtys keliuose kreipia nuo avarijų gyvybės plačiąja prasme svarstymų link. Kas yra karas keliuose? *Tai, kas vadinama karu keliuose, yra mūsų gyvenamos mirties kultūros dalis*. Jei nėra pagarbos gyvybei,

jei be saiko rizikuojama, jei aukojama sava ir artimųjų gyvybė, kur visa tai veda? Jei savaime žmogaus gyvybė tampa nieko verta, tai mus kreipia platesnių svarstymų link. Mirtys keliuose yra mūsų mirties sampratos dalis. Nuvertinta gyvybė ir nuvertintas gyvenimas rodo, kad visuomenėje gyvybė nėra vertybė. Tai gal yra tik ekonominė, darbinė, turtinė vertė, bet ne vertybė. Mūsų gyvenamų ir garbinamų dievybių sąrašė dominuoja ne gyvybė, bet mirtis. *Mirties vertybingumas* išnyra mūsų kalbose ir svarstymuose. Juk kaip tik kasdienė visuomenės moralistika, kasdienis šnekėjimas parodo tai, kas mums vertinga. Kovodami su tuo, kas gimsta, limituodami gimstamumą, mes kartu neigiame gyvybę. *Gimęs žmogus nėra savaime vertingas ar reikšmingas*. Mes sąmoningai ar nesąmoningai kalbame tik apie mirusiuosius, o ne apie gimusiuosius ar turinčius gimti. Demografinis siaubas mums tėra tik statistinės prognozės. Mirtį galima nugalėti gyvenimu, bet ar mes gerbiame gyvenimą? Gyvenimo prasmė užgožta mirties aktualizavimu. Mums mirtis keliuose tėra tik siaubingas ar sensacingas žinojimas.

Ar galėtume, ar įstengtume apsieiti be siaubo? Koks tai būtų gyvenimas? Siaubo neįmanoma pašalinti, nes neįmanoma iki galo pakoreguoti, pataisyti gyvos vaizduotės. Kada ji turi veikti, o kada ji nebeturi veikti, to negalima galutinai nustatyti. Siaubas susijęs su produktyvia vaizduotės veikla. Vaizduotė ne tik reproduktyvi, bet ir produktyvi. Vadinasi, galima veikti vaizduotę, daryti įtaką fantazijai, koreguoti regėjimus. *Siaubingi praradimai, artimųjų netektys, žudančios išdavystės, ekonominiai bankrotai, pragyvenimo šaltinių praradimai – visa tai taip siaubinga. Tai slepia, atima viltis, norą gyventi, nubraukia bet kokias perspektyvas. Regis, priešais mus nei už mūsų jau nieko nebėra. Regis, viskas galutinai žlugę. Tokioje būsenoje esame pasmerkti ir palikti sau. Nukirsti bet kokie saitai su tikrove. Kokia išeitis, kokios galimybės? Šiose būsenose galimi keli skirtingi sprendimai, keli alternatyvūs veiklos variantai. Ne visi elgiasi siaubo akivaizdoje standartiškai, „tik taip“: vieni žudosi, o kiti mazochistiškai mėgaujasi, vieni degradoja, „prasilošia, prasigeria“, o kiti geba „pakilti iš pelenų“. Kažkaip vaduojamasi, „kabinamasi į gyvenimą“, ieškoma išbandytų ir neišbadytų galimybių, nepaklūstama beviltiškumui.*

Siaubingi prisiminimai gali sietis su siaubinga tyla. Tyla, kurios negalima atkartoti dėl jos intensyvumo. Gluminanti tyla, kupina laukimo. *Tylintys dievai, tylinti šventykla, siaubinga tyla...* Siaubas gali glūdėti ir

sakralinėje patirtyje. Žinome tokį reiškini kaip sakralinė tyla, kuri gali virsti siaubinga tyla. Tai gali būti ir tylinti šventykla. Tu atvyksti į svetimą religinės patirties šalį ir bandai rasti sensorinį dialogą šventykloje, bet tavo sakralumas, tavo religinė kalba čia neprabyta. Tave atitveria tylos siena. Tai, kas turėtų kalbėti, tai tyli. Tačiau po kelių valandų tylos tu suvoki, kad reikėjo nutilti, nuščiūti, nurimti, kad kažką išgirstumei. Prisimeni tylos grupės eksperimentinę patirtį. Prisimeni šikšnosparnių šiurpulingą skrydį palėpėje. Jūsų žingsnių tylėjimas išgašdino net šikšnosparnius. Po to kažkas tau guodėsi, kad artimieji baudžia tyla, nešneka. Kaip sunku, kai kreipiesi ir negauni jokio atsakymo. Bet ar visada girdime tą tylų atsaką? *Dabar ši tylinti tyla šventykloje. Dabar šią tylą ir šį tylų siaubą reikia nugalėti tyloje. Tylėti ir laukti, tykoti ir laukti, kol kažkas galbūt prabilis, kol kažkas galbūt prasivers. Jei tyli dievai, tai ir tu tylėsi...*

Po šių gausybės svarstymų pereikime prie meno sferos, vizualinės sferos, dar tiksliau – prie modernios *siaubo fotografijos*. Fotografijoje regime, kaip pats vaizdas ar vaizdai sukelia gailestį ir siaubą. Tai sąsaja su mūsų anksčiau regėtais ar įsivaizduotais dalykais. Mes *tarsi iš anksto žinome*, ko reikia gailėtis ir kuo reikia piktintis. Tačiau iš tiesų taip nėra. Tai mūsų išmokti ir įprasti, išvysti, regėti dalykai. Fotografiniai reportažai, kasdienio siaubo kronikos spaudoje veda tarsi *nematomi ekskursijų gidai* į baisiausiais mūsų gyvenimo martirologijos sritis. Tai tarsi pavaldū ir klusnu tik teismo medicinos ar anatomijos specialistui. Ką čia veikti interpretatoriui ir pačiai interpretacijai?

Skiriame bent jau įpročių ribose esamą tvarką ir netvarką. Skiriasi organizuotas ir neorganizuotas siaubas. Skiriasi tai, kas esti padrika, kas išsibarstę, kas susimaišę su kitomis sritimis ir tai, kas sutelkta, suvienyta. Bandydami suprasti jungiame ir telkiame – ieškome visa apimančio logoso. Logosas yra aiškiausias telkinys ir junginys, logosas jungia ir siaubą. Meninis siaubas dažnai yra mitas-pasakojimas. Mūsų regėjime tūno skirtingi neišgryninti, papasakoti ir neatverti, nepapasakoti pasakojimai. Regimas pasakojimas yra ir meninėje fotografijoje. Meninis vaizdas visada pasakoja savo scenų vaizdu. Siaubas mene tam tikru draminiu principu tai, kaip įvardija Aristotelis „Poetikoje“, skiriasi organizavimu ir tvarka. Sukrėtimai apvalo ir išgrynina. Tai dramatinis katarsis: pakylėtas ir organizuotas siaubas. Drama vyksta dvejose plotmėse: reginčiojoje ir regimojoje. Reginčiajam reikia regimybės, regimybei – reginčiojo.

Viena yra duota kitam, viena yra atverta kitam. Reginčiajam yra duoti regėjimai, regėjimo galimybės ir galios. Regimybė atvira ar „tik pravi-ra“ reginčiajam. Vadinasi, fotografinis siaubas nėra atsitiktinis siaubas ir jis savo meninėmis, „pasakojančiomis išraiškomis“ pasako daugiau ir siekia toliau, net jei tik kažką „imituoja“ ar jei tik kažką „fiktyviai“ pasakoja. Juk neretai imituojame ir atkartojame patys to nepastebėdami, net nežinodami, ką imituojame. Fiktyviai pasakojame, patys nepastebėdami savo „sekamo-sakomo“ fiktyvumo.

Siaubas rašo ir pats pasirašo. Siaubo išraiškinguose, išlikusiųose ar tik menamuose įrašuose regime raštą ir rašmenis. Regime veido ar kūno išraiškingą raštą. Siaubas dažnai esti ekstravagantiškas, kupinas, perpildytas nuspėjamų ar nenuspėjamų vingrybių, prašmatnybių. Siaubo raštas yra susijęs su tik numanomomis, tik nuspėjamomis siaubo išraiškomis. Siaubas tūno kūno patirtyje kaip pirminė archajinė sensorinė, komunikacinė baimė. Kas yra siaubo raštas? *Sutrinkame netikėtumo, nenuspėjamumo, pasimetimo akimirkoje. Pasiklystame nuojautose, įsitikinimuose, noruose. Siaubas gimsta tam tikro kontrastingumo, kolorito fone. Pažinome žmogų ir jis ar ji nekėlė jokių dviprasmybių. Tačiau afekto ar tiesiog pakitusios sąmonės būsenoje jis ar ji atrodo taip siaubingai. Jo ar jos pradedame siaubingai neapkęsti. Pykčio ar neapykantos akimirka tai, kuo žavėjomės, virsta siaubo grimasomis. Baimingame pasimetime, laikiname pasimetime jo ar jos veido bruožai tokie siaubingi. Kaip aš galėjau tuo žavėtis, kaip aš galėjau tai mylėti?*

Kas yra siaubingas grožis? Juk nujaučiame ar intuityviai suvokiame, kas yra stingdantis, užburiantis, vedantis iš proto grožis. *Žiūrėjai ir negalėjai atitraukti nuo to akių. Negalėjai pasukti galvos. Negalėjai nuo to atsiriboti. Nepajėgei apie nieką kitą galvoti. Ilgai primindavai tik štai šitą vaizdą ar atvaizdą. Regėti vaizdiniai trukdė dirbti, susikaupiti. Buvo gražu ir kartu siaubinga. Burna buvo išdžiūvusi, nugara bėgo šaltas prakaitas. Nebuvo tinkamų žodžių visam tam nusakyti. Tai, kas siaubinga, dažnai ateina iš tavo vaikystės. Vaikystės siaubą suformuoja ekraninė patirtis. Demonai ir baubai ateina iš ekraninio žiūrėjimo tamsos, iš neižiūrimos, „neperskaitomos“ ir „kuriančios“ tamsos. Nikolajaus Gogolio tarybinių laikų „Baubo“ ekranizacija. Gyvūniškos grėsmingos išraiškos – tai ta pati agrarinės kaimo folklorinė bendruomenės baimė*

ir etninis siaubas. Po daugelio metų išmokus skirti kino siaubą nuo kitų emocijų pameni, kad kylanti iš karsto kino personažė – „siaubingai graži“. Tai, kas suaugusiajam, subrendusiam gražu, tai vaikui gali atrodyti siaubinga. Vaiko siaubai nurimsta į suaugusiojo, racionaliojo, brandžiojo „grožį“. Galbūt tavo nugrimzdusiame grožyje ir tūno visi tavo siaubai?

Siaubingų scenų regėjimas sukelia žodinius komentarus, emocijnus patyrimus, lydi impulsyvūs žodžiai. Psichoanalitikas, ironiškai šypsodamasis, žvelgia į mus iš plakato. Kam adresuota ši šypsena? Kur mus kreipia ir kur krypta ši mąstytojo šypsena? Patogia poza gulintis mąstytojas, bet ten, kur turėtų gulėti pacientai. Ten, kur turėtų prasidėti intencionalūs pasakojimai, fantazijos-prisiminimai, laisvos asociacijos. Virš mąstytojo ironiškos šypsenos kabo apnuogintos moters vaizdas. *Siaubas, baisu į tai žiūrėti... Tai siaubinga ir tai neleistina... Tai yra moters kūno pavertimas preke... Su tuo nedera taikstyti...* Paties Slavojaus Žižeko ironiškas plakatas su nuoga moters scena prikelia „matytą siaubą“. Kaip „neutraliai ir neužgausiai“ paaiškinti ir kaip pakomentuoti šį trikdantį plakatą? Į mus žvelgia apnuoginta lytis, anoniminė, plakatu paversta lytis. Feminizmas patį tokį žvilgsnį gali apkaltinti moters kūno vartojimo, valgyto žvilgsniu. Bet juk pats S. Žižekas, ironiškai žiūrintis iš šio plakato, gali mums duoti ir „kitokius paaiškinimus“. Žiūrėdami juntame baimę. Žiūrėjime visada tūno abstraktus draudimas ar leidimas. Bijodami žiūrėti mes kartu bijome pačio geismo, kuris stipresnis, įtakingesnis, galingesnis už patį žiūrėjimą. Juk gyvename plakatinėje afišinėje tikrovėje, koreguojančioje, išpėjančioje, į ką ir kaip žiūrėti.

Iš kur kyla ir kur slypi pats siaubas? Jis slypi pačioje realybėje, realybės perteklingume. Realybė perteklinga savo išraiškingu realumu. Realybės realumas mįslingas ir nenusipėjamas – iš čia ta gausa lokaliųjų metafizikų. Realybės perteklius susijęs su tuo, kad ne viską galima ir gebama paaiškinti ar suvesti į kažką vientisą ir užbaigtą. *Pasaulis siaubingas todėl, kad nėra užbaigtas. Mes jį kuriame ir perkuriame. Kartu taip bent laikinai nugalėdami siaubą.* Jei viskas paklustų racionaliai tvarkai ir racionalumo principams, problemos būtų išspręstos. Ne viską įmanoma valdyti ir kontroliuoti. Tai, kas iškyla iš racionalios patirties ar racionalios praktikos ir kas netelpa tik sveiko proto ribose, kelia totalinę grėsmę. Pamirštama, kad sveikas protas yra ta pati *doksa* ir ta pati dogma. Vadi-

nasi, siaubo pradžios reikia ieškoti siaubo išraiškose. Jei bet kokia gimtis ir prigimtis linkusi slėptis, tai kur ji slepiasi? Ji slepiasi savyje, savo pasireiškimuose, pasirodymuose, manifestacijose, akcijose.

Siaubas mūsų patirtyje nepaprastai išraiškingas. Išraiškos, lyg mūsų buvimo raštas, driekiasi, vingiuoja, žėruoja, kažkur pasislepia ir vėl iškyla į paviršių. Tačiau šios išraiškos primirštos ar užgožtos kitų išraiškų. Išraiškos keleriopos: biografinės išraiškos išnyra somatiniame žemėlapyje, socialinės išraiškos pasirodo susitikimų, sąveikų horizonte, bendrytės lauke. Kultūrinės išraiškos sukuria mūsų priimtinumo / atmestimumo bruožus. *Skausmingai prisimeni lūžusios rankos skausmą, pasklidusį po visą kūną. Prisimeni temstančią kelionę į ligoninės priimamąjį, laukimo siaubą sėdint šalia kitų sužalotųjų. Slaugiu „darbinius komentarus“, ar joms verta padėti šiam rentgeno procedūrų laukiančiajam, be sąmonės neštuvuose gulinčiam ligoniui, nes darbo diena jau baigėsi ir jos dirba viršvalandžius. Prisimeni kryžiažodžius sprendžiančius medikus praktikus, kurie nenoriai žiūri į tavo būseną. Tik po to, kai atsakai į kelis kryžiažodžio klausimus, sureaguojama kažką pildyti. Po to pameni medikų dėmesingumą operacinėje ir nuskausminančiųjų poveikyje panirimą į užmarštį. Nubudimas palatoje ir dalijimasis su kitais ligoniais savo skausmų siaubais. Tavo siaubas ir skausmas ištirpsta jų pasakojimų išraiškingume.*

Siaubas įrėmina mūsų gyvenimą: nuo kūdikio riksmo iki miršančio tylos, nuo pirmojo vienatvės atsivėrimo, paliktumo suvokimo iki kitų, sudėtingesnių, neapibrėžtų baimės formų. Vadinasi, siaubas yra mirtingosios ir baimingosios esaties formos. Juntamas siaubas tūno mūsų jautrumė. Girdimas siaubas ataidi iš grėsmingų garsų užmaršties. Regimas siaubas prabyla regimais ir juntamais vaizdiniais. Liečiamas siaubas atgyja baiminguose palytėjimuose. Vengiame daiktų ar aplinkos, kurioje mus palietė siaubas. *Vos pravėrus duris, plūsteli tvaikas ir smarvė. Blausus žvilgsnis, nenorus pasisveikinimas. Žvilgsnis klysta toliau. Keletą metų netvarkomas butas. Nenorima prisiliesti prie artimojo rūbų. Nenorima atverti spintos, kur kabo kostiumas. Durų girgžtelėjimas yra gyvas ir skausmingas garsas. Vengiama atidaryti batų dėžę, kur išrikiuoti batai. Tuoj pakvips prakaitu, batų tepalu. Sustojęs pomirtinis laikas, sustoję žingsniai, sutrikę judesiai. Nejautrumas aplinkai, tvarkai, buvusiems*

įpročiams. Siaubinga, ką nors daryti, pradėti daryti, nes vėl viskas gali atgyti, atgimti. Automatinis, vegetatyvus valgymas, miegojimas, žvilgčiojimas į mirusiojo fotografiją ant sienos. Užtemdytos kambarių erdvės, užtrauktos užuolaidos, nes pati saulės šviesa erzina.

Liūdnos kultūrinės ar socialinės atminties vietos. Memorialai kaip nuorodos ar tiesiog kelio ženklai. Ritualinio lankymo vietos... Sumišusios, negrynos, padrikos būsenos, kupinos nejuokių nuojautų, spėlionių. Būsenos, kuriose nuolat pasiklystame, nes ir patys viso to bijome. Gal mes bijome savo slėpiningų baimių? Siaubo paieškose mes nieko negalime išgryninti, nieko negalime išaiškinti. Pats siaubas slepiasi savo įmantriose išraiškose, sudėtingose ir painiose smulkmenose. Mes ieškodami klausiamo savęs: o kur pats siaubas? Jis kažkur kitur, ne pačiame savyje: aplinkoje, apsuptyje, aprėptyje. Memorialo ar atminties vietos lankytojai nemato išgyvenimų, jie mato tik kankinimų aplinką. Šioje aplinkoje kyla daug klausimų: kas juos girdėjo? Su kuo jie dalijosi savo priešmirtiniu siaubu? Kas girdėjo aukų riksmus? „Auka girdi techninės kankinimų įrangos žvangesį nuaidint dangaus tuštumoj, kurioje ištirpsta jos klyksmai ir kūkčiojimai, girdi žvangesį cementinėse slėptuvės sienoje, į kurias klyksmai sudūžta, girdi žvangesį tylinčios planetos uolienų kloduose, į kuriuos kūkčiojimai susminga. Ir vis dėlto pūvanti ištara suskamba toje naktyje ir ūke. Varlių kvarkimas, tvyrantis viršum pelkių, dvokiančių iš industrijos vamzdynų lašančiais nuodais, ir šimtakojų bei žiurkių knibždėjimas griuvėsiuos, – kažin kokia dalelė krusteli aukoje ir ataidi pasipriešinimu“ (Lingis 1994, 134).

Racionalizuodami, logizuodami siaubą mes jį pametame detalėse, aplinkybėse ir kartu patys pasimetame savo išraiškose. Afekto būsenose nerandame visagalio racionalumo ir nebegalime tuo pasikliauti. Mes bėgame nuo siaubo nesuvokdami, kad tai mus saugo. Bijome baimės, kuri mus sukūrė ir apiformino. Baimė yra žmogiškumo degustacija. Baimingose būsenose bandome ir mėginame, nustatome ribas arba atsiremiame į šias ribas. *Vis bėgi ir visas esi šiame bėgime. Seniai pametei laiką ir vietą. Medžiai ir kelias nebėra tik medžiai ir kelias. Bėgi nuo kažko nežinomo ir neapibrėžto. Bėgi, nes tau reikia bėgti. Kažkas siaubinga tave persekioja, tau „alsuoja į pakaušį“. Nori, bet vis negali atsigręžti. Po viso to tai tampa nebeaišku, neryšku. Siaubinga bėgimo patirtis virsta bė-*

gimu, kurio jokia asmenine kalba nebeperteiksi. Bėgimo patirtis virsta ta patirtimi, kurios nenorėtumei dar kartą patirti. Tai patirtis, į kurią negalėtumei dar kartą atsigręžti, dar kartą įsižiūrėti. Bėgi nuo šios patirties, nes nenori į ją atviromis akimis pažvelgti. Lyg bijotumei, kad tas siaubas taip ir pasiliks akyse. Lyg bijotumei, kad po to „tik tai“ ir tematysi, tik „tame visame“ ir teklaidžiosi. O gal siaubas bėga kartu su tavimi?

„J.-P. Witkino menas lengvai priskirtinas *macabre* departamentui, tuo labiau, kad jo modeliais, be žmonių su fiziniais trūkumais ir kitomis „keistenybėmis“ yra ir tikri lavonai“ (Петровская 2006, 132). Kas yra šie fotografiniai košmarai, šie regimi siaubai? „Tai alegorija tiek šiuolaikinio žmogaus košmarų, tiek ir jo paslėptų troškimų“ (Петровская 2006, 139). Fotografinis siaubas – taip sąlygiškai galėtume įvardyti Joelio-Peterio Witkino fotografijas. Regime ir matome keistus ir neįprastus, trikdančius Witkino „anatominius naturmortus“, sukomponuotus iš mirusių žmonių ar jų dalių. Kokią prasmę turi šis vizualinis žaidimas: fotografinis eksperimentas mirusiais estetizuotais kūnais? Kas yra šie martirologiniai žaidimai? Kur veda ši fotografinė tanatologija? Analizę ir abejones pradėkime nuo grožio sferos. Grožis suprantamas kaip kažkas iki galo standartizuota. Neiškeliami tapatumo, adekvatumo ir atsitiktinumo kriterijai. Grožis suvokiamas ne toks, koks jis yra, bet tik toks, koks jis turėtų ir privalėtų būti. Grožis turėtų būti gražus, didus, kilmingas. Miręs kūnas, remiantis „gyvenimo kriterijais“, negali būti gražus. Gražu yra tai, kas gyva, sveika, veiklu. Witkinas pateikia plačias ir daugiaprasmes vizualines užuominas į visai kitokią grožį. Netikėtomis mirusių kūnų kompozicijomis išskyla ar pasirodo Baisusis grožis. Kas tuose kūnuose kitoniška ir kas čia atskirtina? Atmetamos tradicinės išraiškos. Jų ekspresinis pobūdis visai kitoks. Čia siekiama sutrikdyti mūsų įprastinį žiūrėjimą. Tačiau kas čia sutrinka? Ar čia yra tikslas sukelti katarsį? Katarsį suvokiame kaip apsivalymą nuo racionalumo ir sveiko proto. Katarsis yra ta pati ekstatika, kurią užgožia, uzurpuoja vartojimas.

Kuo skiriasi gyvas ir miręs kūnas? Tokį klausimą mums kelia jau Friedrichas Nietzsche. Gyvas kūnas savo plastika ir judrumu yra ribotas ir netobulas. Jo negalima galutinai suvaldyti, jam negalima suteikti jokio pastovumo. Tobulas yra tik miręs kūnas.

Mirusiu kūnu galima absoliučiai manipuluoti, iš jo galima išgauti netikėčiausių dalykų. Vadinasi, ir tai, ką mes laikome žalojimu ar išsigimimu, nukrypimu nuo normos, yra to paties tobulumo dalis. Idealus kūnas yra miręs kūnas. *Idealus grožis yra mirusio kūno grožis*. Tai toks grožis, kuris yra apvalytas nuo atsitiktinumo ir ribotumo. Idealus grožis neturi jokio konkretumo. Juk kas yra tas pats konkretumas, jei ne atsitiktinumas? Kas yra geismo ir grožio kanonai masinėje *porno* produkcijoje? Tai idealūs kanonai savo anonimiškumu ir standartiškumu. Ideali statika, kurią galiu atpažinti ir anonimiškai valdyti. Tai klusnaus geismo ir klusnių komandų vykdymas. Bet ar mano geismas netampa geismo mašinos dalimi ar tos mašinos pakaitalu, kaip apie tai kalba Gilles Deleuze ir Félixas Guattary „Kapitalizme ir šizofrenijoje“.

Witkinas su savo anatominio teatro magija ir mistika įžengia į daugelį sričių. Tai būtų ir mirties šokis, ir gyvenimas po mirties. Tačiau medicinos hermeneutiką norėtusi aptarti kitu aspektu.

Norėtuši prabilti apie pačios organų donorystės ideologinį reliatyvumą. Šiame fone išnyksta žmogaus vientisumas ir laikinumas. Jei perduodamos kitam asmeniui kūno dalys, organai, ar tai nėra vientiso žmogaus pabaiga? Jei norime plėtoti pažangą, progresą donorystės srityje, tai kieno sąskaita mes tai norime daryti? Operacijų sėkmė priklauso nuo donorų kiekio, vadinasi, tiesiogiai ar netiesiogiai nuo mirusiųjų ir mirštančiųjų skaičiaus. Kuo daugiau mirusiųjų, tarsi nebenaudojamų dalių ar detalių, tuo daugiau galimybių tas dalis panaudoti. Dalys svarbiau už visumą. Nebe tik Dievas, bet ir žmogus yra miręs ir mums reikalingos mirusiojo nemirusios jo dalys. Mums nebereikia viso, vientiso, integralaus žmogaus, nes mums reikalingos tik atskiros, „tam tikros“ jo dalys. Mirusiems tos dalys nebereikalingos, jos reikalingos gyviesiems. Kuo daugiau žūstančiųjų, mirštančiųjų, tuo daugiau „atsarginių dalių“. Padalyti kūnai, padalyti į naudingus ir nenaudingus kūnus, į naudingas ir nenaudingas dalis, reikalingas ir nebereikalingas dalis. Amžini kūnai dėl atnaujintų dalių. Vietoje iš dalių surenkamo seno / naujo laivo imkime kūną ir

klauskime, ar tai tas pats ar kitas kūnas? Bet gal ir mūsų kūnų jau nebėra, o tik kažkieno dalys? Padalytos, išardytos, išmontuotos, išpreparuotos dalys, kurios kažkam vis dar naudingos ir reikalingos. Dalys atgyjančios „kažkame“ dėl medicinos technikos. Nebebūtina kalbėti apie atgimusias sielas, o tik apie atgimusius kūnus. Mirę kūnai – tai tik mirusi gamta?

Witkinas kalba apie vadinamąjį „posthumanistinį kūną“. Kokią ugdomąją funkciją turi posthumanistinio kūno supratimas? Kuo ir kaip jis apibūdinamas? Tą kūną, kuris nebėra vien tik humanistinis arba vien tik žmogiškas. Toks tradicinis humanistinis žmogaus kūnas buvo suprantamas kaip laikinas ir netobulas. Toks humanistinis kūnas buvo laikinas, bet buvo amžina siela, amžinas dvasinis gyvenimas. Dabar siela mirusi, o kūnas amžinas savo dalimis. Kūnas gali persikelti ir gyvuoti amžinai anapus atskiro konkretaus individo mirties. Klinikinės mirties atveju žmogaus dalys vis dar gyvos, vis dar veiksmingos. Kūnas tarsi ir nebeteri pabaigos, nes jis perkeltas į kitą kūną ir gali dar kartą prisikelti, dar kartą gali gyvuoti. Gal tai ir yra technologine ar instaliacine prasme amžinas gyvenimas? Biomedicininės technologijos keičia įprastus laikinumo ir amžinumo parametrus. Medicininė metafizika dar tik atsiranda arba po René Descarteso vėl atgyja, tik jau kitu pavidalu. Descartesas pats norėjo gyventi 120 metų, bet tai gali atlikti šiuolaikinės biomedicininės technologijos.

Atomini ar postanatomini Witkino fotografijų baimingas, šurpulingas siaubo teatras. Kas iškyla ir parbyla šio teatro scenoje? Mirusiųjų, sužalotųjų, sumaitotojų mirę kūnai. Šie kūnai fotografo prikelti, perkelti į vizualiąją sceną mus žiūrinčiuosius trikdo. Kuo ypatingas šis žvelgiančiojo, nužiūrinčiojo trikdys? Ko ir kaip mes bijome? Bijome mirusiųjų, nes bijome mirties anapusiškumo. Mūsų akiratyje mirtinai sužalotieji, mirtinai sužeistieji, mirtinai išniekintieji, nebegalintys prisikelti. Šie mirusieji palikti mirties pasyvumui. Mums tai neaprėpiami kūnai, palikti plačioje, atgrasioje mirties neaprėpiamybėje. Neaprėpiami, nepamatuojami jokia šiapusiškumu anapusiai kūnai. Jie lieka tik fotografinėje anapusybėje. Šie neaprėpiami kūnai atrodo siaubingi. Šie mirusieji jau yra ir turėtų būti anapus, bet kažkodėl paliko kūnus mums, mūsų žiūrai: visiems žiūrintiems, stebintiems, pastebintiems, atpažįstantiems, suvokiantiems. Witkinas išsaugodavo savo meninėse fotografinėse kompozicijose šiuos kūnus mums. Mūsų geidžiamam siaubui. Siaubui, žalojančiam mūsų žvilgsnius.

Pasyvus vizualinis mirusiųjų teatras. Mus šie kūnai trikdo savo pozų pasyvumu. Bet juk ir mes patys, atsidūrę fotografinių pozų rėmuose, fotografų dispozicijoje, esame pasyvūs ir klusnūs, pavaldūs duotai kompozicijai. Žiūrime į šias mirusiųjų kompozicijas, laukiame kokių nors veiksmų, judesių, to, kas dera, tinka, pavaldū gyvajam, gyvuojančiajam. Ieškome mirusiųjų kūniškose išraiškose gyvavimo ženklų ar užuominų. Esame pripratę prie gyvųjų, todėl bijome mirusiųjų kūnų. Gyvo kūno nebijome ir gyvojo kūno grimasose nepasimetame, nes žinome ir nuspėjame gyvųjų išraiškas, žinome ir nuspėjame gyvojo gyvumą. Gyvi gyvuoja gyvu gyvumu. Bet gyvajame esama ir ko kito: pasyvumo, negyvumo, mirtingumo, esama daugybės išreikštų ir neišreikštų apraiškų. Nebijome gyvojo, nes žinome gyvojo gyvenimo parametrus, normas, įpročius. Šie mirusiųjų kūnai mus atstumia, verčia laikytis atokiau, nuošaliau. Mirusieji atsiduria mūsų nuošalėse, mūsų atokumuose. Atokūs mirusiesiems – artimi gyviesiems. Suvokiame mirusiojo kūną kaip mirties atmainą, kaip tai, kas trikdo, kausto, stingdo. Kas mus stabdo? Mus trikdo, kausto, stingdo mirusiųjų pozos. Tačiau mirusiųjų pozos nėra mirusios pozos. Jose esama šiokios tokios gyvasties, vizualinės gyvasties. Sutrikęs ir pasimetęs žvilgsnis. Sutrikusiojo akyse spindi nesuvaldomas siaubas. Čia nėra mūsų racionaliai valdomos visagalybės. Sukaustytojo baimingose akyse tvyro mirties judesių neaprepiamumas, neperregimumas. Čia nėra mūsų visagalio įprasto skaidrumo ir aiškumo. Sustingęs žvilgsnis nepajėgia kur nors kitur nusigręžti. Čia nėra visagalio, to taip norimo ar geidžiamo gręžiojimosi. Šie mirusiųjų kūnai nepavaldūs gyvųjų išraiškoms.

Statiški mirusieji prieš dinamiškus gyvuosius. Įpratę gyventi tik gyvųjų kūnų kintamybėje. Gyvieji esti tikri savo gyvame tikrume. Mirusiame kūne tikrumo nėra, todėl mus trikdo mirusių kūnų netikrumas. Todėl ir šios kompozicijos atrodo fiktyvios, netikros, tik fotografo kompozicinės dėlionės dalys.

Regime fotografinius natiurmortus su mirusių kūnų dalimis. Regime makabriškas anatomines detales, iškritusias iš nusistovėjusių žmogiškųjų kūniškų agregatų. Kas vis tik yra šie anatominiai natiurmortai? Natiurmortiška sfera paprastai pavaldi mirusiai gamtai. Žmogus ir jo kūnas lyg ir netelpa į mirusią gamtą, nes yra išskirtinai tik gyvosios gamtos dalis. Regime ornamentuotas žmogiškų natiurmortų kompozicijas. Kas esti šioje post-žmogiškoje siaubo ornamentikoje? Anoniminės, nesukalkuliuotos, niekam konkrečiam nepriskirtinos kūno dalys ar tik dalių fragmentai. Kyla natūralios žmogiškos asociacijos: ar tai nėra pasityčiojimas ar pažeminimas? Kas yra šie kūnai, virtę mėsa ar mirusia mase? Yra nusistovėję anatominiai, medicininiai „visuotiniai parametrai“, valdantys ir klasifikuojantys kūnus ir mes jais linkę vadovautis. Bet ar tik taip klasifikuojant nedingsta pats kūnas, kaip sudėtingų reikšmių korpusas ar intencijų telkinys, kaip kodifikuotas simbolinis vaizdinys? Ar agregatinėje visumoje nedingsta kūno perteklinis autonomiškumas? Matome kūno dalis tik kaip preparatyvios, autopsinės, anatominės visumos dalis. Šios dalys pavaldžios šiam kūnui, nes jos jam tinka. Bet jos gali tikti ir kitam kūnui. Jei šis kūnas „nebetinkamas“, jei jis nefunkcionuoja, tai gal dalys gali būti perkeltos į kitus kūnus? Turime kūno dalis, kūno organus kažkam tinkamus ir pavaldžius. Turime stokojamas kūnų dalis ir esame sukūrę daugybę dirbtinių kūno dalių, protezų, pakaitalų. Ekonomiška ir racionalu atiduoti atskiras kūnų dalis gyviems kūnams. Naudingi ne patys mirusieji, bet tik jų reikiamos, stokojamos dalys. Bet ar sudėtas iš svetimų dalių žmogaus kūnas tai tas pats žmogus? Kūnas ir žmogus netenka vienovės, netikėtai suskyla, atsiskiria, subyra, virsta tik dalimis. Šios dalys yra numanomo ar numatomo agregato dalys. Reikia tik technologo, specialisto, mokančio ir gebančio sudėlioti tinkamą žmogų iš kūno dalių. Kūno dalys virsta specialia dėlione: perkėlimu, priauginimu, atgaivinimu. Mirusiojo nemirusios kūno dalys tinka gyvajam, mirusiojo nemirusios kūno dalys perkeliamos gyvųjų poreikiams. Mirusieji naudingi gyvųjų poreikiams. Reikia mirusiųjų kaip donorų gyviesiems. Donorystė gyva mirusiųjų mirtimi ir jų gyvomis dalimis. Čia matome vizualines kūno dalių kompozicijas, tų dalių, kurios nenaudingos ir nepritaikytos kam nors.

Kūno eksploatavimas neretai yra formali, įteisinta procedūra. Daug ginčų sukelia anatomicinės skulptūros, sukurtos iš mirusiųjų kūnų. Šie kūnai ir dalys naudojamos neteisėtai. Jei jie būtų davę juridinį sutikimą, jei jie būtų po mirties palikę savo kūnus estetiniams tikslams, tokių ginčų nekiltų, nebūtų juridinių pretenzijų. Mirusieji nebeturi laisvos valios, laisvo pasirinkimo, už juos renkasi gyvieji. Medicininės skulptūros ar estetikos specialistai pasitelkia „estetinę valią“. Kas yra ši „estetinė valia“? Tai įteisintas kūnų naudojimas medicinos tikslais. Bet ar šie tikslai tik medicininiai, ar jie nepaslepia kitų tikslų? Ar už viso to nėra nematomų tikslų? Įteisintos medicinos procedūros pateisina donorystę kaip esamą donorinę prekybą, numatomą donorinę ekonomiją, nuspėjamas donorines manipuliacijas. Duotas sutikimas, duotas įgaliojimas ir, regis, viso šito pakanka. Mokslo ir medicinos tikslai yra kilnūs, humaniški, progresyvūs, todėl jie neginčijami ir nesvarstomi. Humanizmo sferoje kūnas ne vaidina pagrindinio vaidmens. Jis pavaldus, paklūstantis, tarnaujantis žmogiškumui. Kūnas tėra abstraktaus-idealaus žmogaus dalis. Dalis gali būti išimta, jei ji trukdo ar nefunkcionuoja, ji gali būti pakeista kita dalimi. Mokslas ir medicina nesikiša į žmogaus orumą, nes jie vykdo tik savo specifinius tikslus. Savi politiniai, militariniai tikslai pridengiami mokslo progresyvumu ar efektyvumu.

Witkino vizualinis metafizinis siaubas prieš medicininį- mokslinį nematomą, paslėptą fizinį siaubą. Metalinis siaubas dėl savo neapibrėžtumo driekiasi per šimtmečius. Vizualinis siaubas priskirtinas tik trumpalaikėms nestabilioms, afektyvioms būsenoms. Toks siaubas laikomas natūraliu dalyku, tuo, ką dera užmiršti, išstumti ar perkelti į patologijos sferą. Kaip tik šį siaubą mums primena vizualioji istorija – karo, nusikaltimų. Medicinos eksperimentai – paslėptyje, nuošalėje, nusikaltimai vyksta išviešintoje viešumoje. Preparavimas ir autopsija yra išviešinti ir legalizuoti terminai kūno invazijoje. Visos kitos nemedicininės kūno invazijos formos sukelia nemažai diskusijų. Medicina įteisina medicininį kalbėjimą apie kūną. Medicininė kalba virsta *dominuojančiu diskursu*. Dominuojanti kalba ir kalbėjimo tonas yra dalis nematomos mokslinės- medicininės valdžios. Mokslinės medicinos ekspansyvumas pasireiškia noru valdyti mūsų žinojimą, nustatyti žinojimo, leistinumą ribas. *Bet kuri valdžia yra galia*. Kas yra ta nematoma galia? Galia yra susijusi su galimomis, leistinomis galimybėmis ir galimais įgaliojimais. Tai, kas leistina, tai, kas galima, tai yra tam tikri įteisinti limitai, parametrai, normatyvai, pateikti įsakmiu, direktyviu pavidalu. Galia galioja kaip valia valioja. Galia virsta įvairiausių nurodymų ir direktyvų mokslinė jėga, mokslinė medicinine valdžia.

Estetinis siaubas – trikdyti ir dirginti, išjudinti ir pagyvinti svarstymus ten, kur tai negalima ar neįmanoma. Witkino vizualinės estetikos užuominos kreipia posthumanistinio kūno svarstymų link. Toks kūnas pamatomas, kai jį išimame tik žmogiškųjų utilitarinių reikmių pasaulio. Miręs mirusiojo kūnas žmogui nereikalingas. Tačiau reikalingas gyvas mirusiojo kūnas kaip atskirų tinkamų dalių rinkinys. Nebegebantis pats funkcionuoti, jis išardomas ir naujai sudėliojamas.

Įkapių kultūra yra ta pati estetizuota kasdienio racionalumo kultūra. Pomirtinis kūno grožis, patrauklumas yra kasdienio kūno grožio ar patrauklumo tęsinys. Kaip mes atrodysime po mirties? Klausiamo ruošdamiesi anapus. Bet šiame klausime slypi kita problema: man svarbu, kaip aš atrodau ir kaip atbusiu po mirties? Man svarbu mano statusas ir prestižas net ir po mirties. Norime savo kūno priežiūros net po mirties. Norime valdyti savo kūną tuomet, kai kūnas jau nebe mūsų valdžioje. Bet ar valdome savo gyvus kūnus ar juos valdo visuotinė privaloma mada, dominuojantis reikmių kanonas, nematomas diskursas, kūno politika, socialinis estezis? Witkinas pratęsia mūsų mirusių kūnų ar dalių estetinį paradą. Šiame teatre mes amžinai gyvi dėl savo paliktų mirusių kūnų.

Sustatyti, susodinti mirę kūnai – ko vertos šios martirologinės kompozicijos? Ar tai nėra dalis taip madingos mirties estetikos ar net mirties kultūros? Mes net mirę esame ar galime būti įmantriausių estetinių ritualų dalimi. Net mirę patenkame į kažkokį nepaaiškinamą mirties kanoną savo pozomis, gestais. Sustatyti ar pasodinti mes nesame pasyvūs. Mes sėdime ar stovime, nors turėtume pasyviai gulėti. Turėtume būti tik gulomis net mirę.

Estetinis teatras iš mirusių kūnų kompozicijų. Ar šis teatras turi šiurpinti, atbaidyti nuo mirties perdėto estetiškumo? Kodėl mes nepašiurpstame nuo to kasdienio matomo ar nematomo siaubo, įsibrovusio į mūsų ritualus, persikėlusio į mūsų normas, dominuojančio mūsų kalbose? Kažkuo maitinamės ir tai laikome norma, kol negalime savo mitybos su kažkuo palyginti, sugretinti, išskirti. Po to mus apima siaubas dėl tokios mitybos tradicijos. Nematoma eksploatuojanti norma yra įprasta ir savaime suprantama elgsenos norma, kol jos nepradedame kritikuoti. Visuotinai priimtini standartai tampa staiga nebepriimtini, nes jau regimi kitokie geresni standartai. Gal ir mūsų mirtis tėra tik nematomi standartai?

Gyvenimas atspindėtas mūsų fotografijose. Kas mes jose esame? Ar atpažindami save, ieškodami savęs, mes kažko nepaliekame, kažko

nepametame pačiose fotografijose? „Kaip fotografinio universumo vartotojai mes pripratome prie fotografijų: jos tapo mums įprastinėmis. Mes apskritai nepastebime daugybės fotografijų todėl, kad jos nuo mūsų paslėptos įpročio, taip pat kaip mes nepastebime visko įprasto apsuptyje ir priimame tik tai, kas aplinkoje pasikeitė“ (Флюссер 2008, 76). Pasiklydęs ar paklaidintas išraiškose vizualusis gyvenimas? Atgrasumai, monstriškumai, baisumai ar jų priešybės – tariamos „gražiosios grožybės“? Kai kada grožis gali būti ir negražus. „Grožyje“, „demoniškoje grožybėje“ gali slypėti tiek baisumas, tiek bjaurastis. Grožis gali būti subjaurotas kokių nors grožybių ar gražbylysčių apie grožį. Nuo vienu baimės ritualų ginamės kitais, nemažiau baimingais ritualais, nepastebėdami pačių ritualų despotiško. Piktinamės kūnų darkymo, žalojimo magija šioje naujojo primityvizmo epochoje. Kovodami su viena kūno valdymo / ženklinimo magija, kuriame kitą kūnų dalijimo / atgimimo magiją. Nuo ydingų kūniškų įpročių ginamės vis tais pačiais ydingais ritualizuotais įpročiais. Mus nuolat užplūsta *baisūs vaizdai ir vaizdiniai*, kurių mes nesuprantame ir kurių negalime paaiškinti. Kuriame tai, kas nėra tiesiogiai paaiškinama. Tik kurdami suvokiame, kad tai kažkas siaubinga. Kuriame ne iš stokos, bet iš pertekliaus, baimės pertekliaus. Nužiūrįjame ir stebime, sekame ir fiksuojame, bet nepastebime, neižiūrime mus kontroliuojančio monstriško mechanizmo, nematomos mašinos. Nuolat kažką matome ir tai įvardijame kaip matoma. Tačiau mes *nematome pačio matymo*, nepastebime „tiesioginio“ fotografinio siaubo, esančio mūsų valdingoje vizualinėje atmintyje.

LITERATŪRA

- Lingis A. 1994: *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*, Vilnius: Baltos lankos.
- Lingis A. 2006: *Fantazijos erdvė, Hermeneutinė literatūrologija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Mickūnas A. 1997: Baisioji gražuolė ir jos refleksijos jėga, *Baltos lankos*, nr. 8.
- Петровская Е. 2002: *Непроявленное. Очерки по философии фотографии*, Москва: Ад Маргинем.
- Петровская Е. 2006: Уиткин, которого мы потеряли, *Синий диван*, №. 8, Москва: Три квадрата.
- Утопия и диалектика* [беседа; беседовали: Валерий Подорога, Фредрик Джеймсон, Владимир Миронов, Елена Петровская, Олег Аронсон, Андрей Парамонов, Джонатан Флэтли, Питер Фиттинг] 2006: *Синий диван*, №. 9, Москва: Три квадрата.
- Флюссер В. 2008: *За философию фотографии*, Санкт-Петербург: издательство Санкт-Петербургского университета.

EXPRESSIVENESS OF HORROR: A FEW RECENDENTAL VARIATIONS

Jurgis Dieliautas

Summary

In this article the author discusses true to life expressiveness of horror. The author uses the method of recendental variations. In this article horror has no transcendental meaning but it obtains recendental true to life meaning. Horror itself is hidden in our life experience as a big amount of horrible manifestations. Horror of life is important and interesting in its expressiveness, hidden and open ornamentation.